

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้
ทางการศึกษานอกระบบในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
โดยใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน กรณีศึกษาชุมชนบ้านบางมะฝ่อ
จังหวัดนครสวรรค์

Participatory Action Research to Develop Non-Formal Education Learning
Process in Strengthening the Community Based on Social Capital:
Case Study of Bangmafor Community, Nakhon Sawan Province

¹อัชราภินันท์ มาตุการุณ, ²จุฬารัตน์ วัฒนะ และ ³พนิต เข้มทอง

¹Atcharapinun Matukarun, ²Jularat Wattana and ³Panit Khemthong

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน

Faculty of Education, Kasetsart University Bangkok Campus, Thailand

E-mail: ¹atcharapinun.m@ku.th, ²fedujrw@ku.ac.th, ³fedupnk@ku.ac.th

Received February 10, 2023; Revised March 15, 2023; Accepted March 28, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วมพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และ 2) นำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกรอบการวิจัย พื้นที่วิจัยคือชุมชนบ้านบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ประชาชนและเยาวชนชุมชนบ้านบางมะฝ่อ มุ่งเน้นการศึกษาในภาคสนามเป็นสำคัญ เก็บข้อมูลโดยใช้แบบบันทึกภาคสนาม แบบบันทึกการเรียนรู้ และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมการทำข้าวแช่ ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น และเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชนในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ โดยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน มี 6 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การที่ชุมชนตระหนักรู้ปัญหา 2) ชุมชนร่วมกันวิเคราะห์และค้นหาทุนทางสังคม 3) กำหนดแนวทางแก้ปัญหา 4) มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านกิจกรรม 5) ชุมชนสร้างองค์ความรู้ใหม่ 6) การถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยบูรณาการการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมี

ส่วนร่วมทุกขั้นตอน ทำให้คนในชุมชนมีความรู้ ชุมชนสามารถพึ่งตนเองและมีอิสระที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการปัญหาด้วยตนเอง มีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง และมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนรุ่นหลังช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย มี 3 มิติ คือ 1) มิติต่อชุมชนโดยการส่งเสริมให้ชุมชนมีการจัดการความรู้ 2) มิติต่อหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่นโดยการจัดทำฐานข้อมูลชุมชน และ 3) มิติต่อหน่วยงานภาครัฐอื่นที่เกี่ยวข้องเป็นการสนับสนุนการมีส่วนร่วมภาคประชาสังคม

จากผลการวิจัยทำให้เกิดองค์ความรู้คือ เกิดวงจรการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองของชุมชนและคนในชุมชน หลังจากเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดการร่วมคิด ร่วมทำอย่างเป็นระบบ คนในชุมชนได้ค้นพบศักยภาพและพัฒนาตนเองอย่างเต็มที่

คำสำคัญ: การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม; กระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบ; ความเข้มแข็งของชุมชน; ทูนาทางสังคม

Abstract

This research aimed to: (1) study participatory action research to develop learning processes; and (2) present policy recommendations. It was a qualitative research project. A participatory action research framework was used as the research framework. The main informants consisted of people in the Bangmafor community who participated in learning activities. It focused on the field study, summarized the results analytically, and described them in detail. The research results were found as follows:

The development of the learning process through the making of Khao Chae, which was cultural capital and local tradition, was important social capital to drive the learning process and strengthen the community. There were 6 steps, as follows: 1) The community was aware of the problem. 2) It collectively analyzed and found the social capitals. 3) It helped formulate solutions. 4) There were exchanges of learning through the activities. 5) The community created new knowledge, and 6) it was transferred by integrating participatory action research at all stages, which made people in the community knowledgeable, self-reliant, and free to determine their own options for dealing with the problems. Groups were organized in the community to carry out various activities consistently and measurably. The knowledge that helps strengthen the community was passed on to the younger generations.

This research had three dimensions of policy recommendations as follows: 1) for the community by promoting community knowledge management; 2) for local government agencies

by creating a community database; and 3) for other relevant government agencies by supporting the participation of civil society.

The finding resulted in an explicit knowledge of a learning cycle for self-development in the community after having an opportunity to participate in the learning process together, resulting in systematic collaboration and the discovery of the potential of the community, which helped develop its people to the fullest.

Keywords: Participatory Action Research; Non-Formal Education Learning Process; Strengthening the Community; Social Capitals.

บทนำ

ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา แนวทางการพัฒนาประเทศของไทยยึดแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้ผู้คนส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์อยู่บนรากฐานของผลประโยชน์ วัตถุ เงิน และการแสวงหาความสุข โดยขาดความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งเกื้อกูลกันในระดับชุมชน ส่งผลให้ปัญหาของชุมชนไม่ได้รับการแก้ไขให้ตรงกับความต้องการของคนในชุมชน ศักยภาพของคนในชุมชนไม่ได้รับการพัฒนา ชุมชนต้องพึ่งพากลไกของสถาบันต่าง ๆ ในสังคมเป็นหลัก ความสัมพันธ์เชิงลึกระหว่างคนในชุมชนขาดหาย ส่งผลต่อความสัมพันธ์ ความผูกพัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนลดน้อยลง (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2544) สอดรับกับโกวิท พวงงาม (2553) ที่ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นไทย พบว่า ความผูกพันของคนในชุมชนกับพื้นที่ลดน้อยลง ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาดังกล่าว นำไปสู่การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนาใหม่ โดยทิศทางการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 – 2559) และฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 – 2564) ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา สร้างสมดุลการพัฒนาในทุกมิติทั้งคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและการเมือง ในส่วนของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นนั้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ และมีศักยภาพในการบริหารจัดการและมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

ชุมชนบ้านบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นชุมชนเก่าริมแม่น้ำเจ้าพระยา คนในชุมชนมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและศรัทธาในพุทธศาสนา โครงสร้างพื้นฐาน ทรัพยากรธรรมชาติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นทุนทางสังคมในชุมชนยังคงความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก แต่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ลดน้อยลง จากการสัมภาษณ์นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางมะฝ่อ (สมยศ เกิดนิยม, 2563) เห็นว่าคนในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ การพัฒนาชุมชนขาดทิศทางและไม่ได้คำนึงถึงศักยภาพของทุนทางสังคมในชุมชนเท่าที่ควร การส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชนยังอยู่ในวงจำกัด การบูรณาการการดำเนินงานระหว่าง

หน่วยงานมีน้อย คนในชุมชนส่วนใหญ่คาดหวังที่จะได้รับการบริการจากรัฐ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไม่มีการจัดการเรียนรู้ที่เป็นระบบ สำหรับการรวมกลุ่มของคนในชุมชนมีการรวมตัวกันตามแรงผลักดันของรัฐเพื่อรับการส่งเสริมสนับสนุนจากรัฐ และจากการสัมภาษณ์ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นแกนหลักในการประสานงานในชุมชน เห็นว่าชุมชนยังขาดวิสัยทัศน์ในการมองอนาคตของตนเอง ขาดการมองเห็นคุณค่าของตนเอง ขาดการบริหารจัดการที่ดี ขาดมุมมองแบบองค์รวมที่เชื่อมโยงทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์ ซึ่งมีผลให้ชุมชนอ่อนแอ (ไพฑูริย์ สอนเนียม, ดารินทร์ นุชมอญ, และ เวสารัชช คงคาน้อย, 2563)

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นที่ต้องมีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านบางมะฝ่อ ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอกอกรพระ จังหวัดนครสวรรค์ บนพื้นฐานทุนทางสังคมที่ชุมชนมี โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เป็นเครื่องมือหลักในการดำเนินการวิจัย มี 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย วางแผน (Plan) ปฏิบัติการ (Act) สังเกตการณ์ (Observe) และการสะท้อนคิด (Reflect) มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมพัฒนากระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน และเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่จะพัฒนาขึ้นนั้นควรเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน (Community Learning Process) เพื่อให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่า ความสามารถของตน และสามารถใช้ความรู้ในการวางแผน ตัดสินใจ และการจัดการกับปัญหาเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมพัฒนากระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน
2. เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการใช้กระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดในการวิจัยนี้ใช้แนวคิดเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เป็นเครื่องมือ ในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยนักวิจัย ชุมชน และชาวบ้านในชุมชน มีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ปัญหา การหาแนวทางในการแก้ปัญหา ตลอดจนการดำเนินงานและการติดตามประเมินผล เพื่อให้ผลของการวิจัยนำไปสู่การปฏิบัติได้จริงในการพัฒนา PAR เป็นวงจรเกลียวรอบ (Spiral) มี 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย วางแผน (Plan) ปฏิบัติการ (Act) สังเกตการณ์ (Observe) และการสะท้อนคิด (Reflect) แล้วปรับปรุงแผน

(Re-Planning) สังเกตและสะท้อนผลในเกลียวรอบถัดไป (McTaggart, 2000; Nelson, 2020; อุทัยทิพย์ เจริญวิวรรณกุล, 2553)

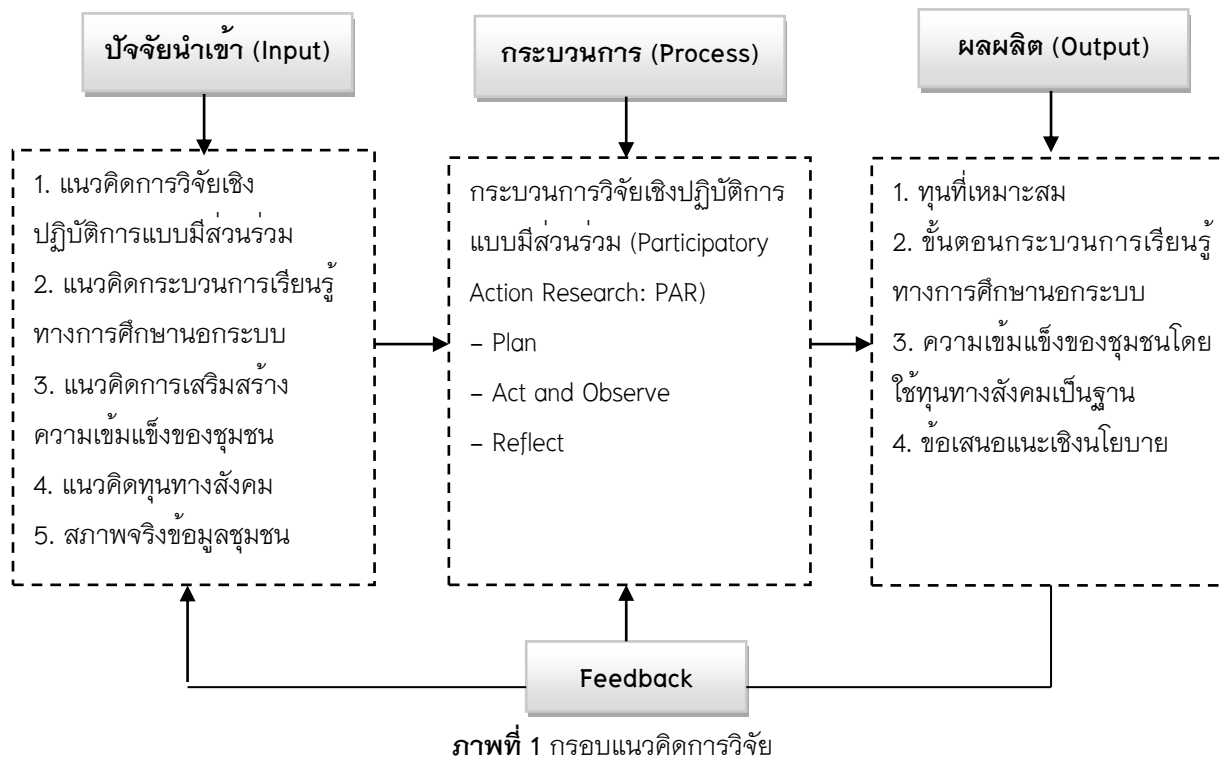
แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบ เป็นกระบวนการหรือขั้นตอนในการเรียนรู้โดยใช้วิธีการเรียนรู้ด้วยการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีลักษณะเป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (อาชัญญา รัตนอุบล, 2550) มีเนื้อหา องค์ความรู้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและความต้องการของชุมชน กิจกรรมการเรียนรู้มีความยืดหยุ่น หลากหลาย ที่ตอบสนองกลุ่มเป้าหมายทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน ทุกระดับการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ ความสนใจ และสภาพที่เป็นจริงของชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่ดี โดยวิธีการเรียนรู้เน้นการได้รับจากประสบการณ์จริง การปฏิบัติจริง และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน องค์ความรู้ที่ได้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้ (สมาลี สังข์ศรี, 2557; สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล, 2558)

แนวคิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน คือ การที่ชุมชนมีศักยภาพในการพึ่งตนเอง สามารถในการบริหารจัดการกับสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) สอดคล้องกับ นภาพร หะวานนท์ และคณะ (2550), และ พระมหาจรรยา กิตติปัญญา และจรัส ลีกา (2564) ที่กล่าวว่า การที่ชุมชนเข้มแข็ง คนในชุมชนมีความสามารถในการพึ่งตนเองสามารถดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี ไม่รอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก คนในชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีวิสัยทัศน์ สามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และมองเห็นแนวทางการแก้ปัญหาเหล่านั้น มีการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรชุมชน และมีความสามารถในการสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนให้กับเยาวชนรุ่นหลัง

แนวคิดทุนทางสังคม เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะของความเชื่อถือไว้วางใจกัน (ปาน กิมปี, 2554) เป็นทรัพยากรทางสังคมที่สมาชิกในชุมชนใช้เพื่อการดำรงชีพ การยอมรับซึ่งกันและกัน ในชุมชน ความศรัทธา ความไว้วางใจและวัฒนธรรมที่สืบทอดของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2553) สอดคล้องกับ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2565) ที่กล่าวว่า ทุนทางสังคมเกิดจาก การรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ บนฐานของความไว้วางใจ เชื่อใจ ความผูกพัน และวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทย ผ่านระบบความสัมพันธ์ที่มีการสะสมในลักษณะของเครือข่ายขององค์ประกอบหลัก ได้แก่ คน สถาบัน วัฒนธรรมและองค์ความรู้ ซึ่งจะเกิดเป็นพลังชุมชนและสังคม (ไมตรี อินทรีย์, 2560; Daniel, Schwier & McCalla, 2003) ในขณะที่จักรกฤษณ์ เจริญสิทธิ์ และคณะ (2561) ได้กล่าวถึงความสำคัญของทุนทางสังคมว่า ทุนทางสังคมเป็นทุนที่เกี่ยวข้องกับทุนชุมชน คือ การจัดสรรและการกระจายทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ให้กับสมาชิกในชุมชนอย่างทั่วถึง การเสริมสร้างทุนให้แก่ชุมชนและสังคมจะเป็นทรัพยากรและเป็นทุนที่ชุมชนและสังคมจะนำไปเป็นพลังขับเคลื่อนงานต่าง ๆ ให้ช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมหรือชุมชน

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นการศึกษาในภาคสนามเป็นสำคัญ ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการศึกษาในภาคสนามและเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นสำคัญโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) มีรายละเอียดดังนี้

1) การศึกษาในเชิงเอกสาร หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เพื่อให้เห็นถึงแนวคิด ข้อมูล องค์ความรู้ที่สอดคล้องสามารถนำไปใช้วิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อพัฒนางานวิจัย ในเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ทุนทางสังคม และข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นต้น

2) การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) มีวิธีการและขั้นตอนการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ศึกษาและคัดเลือกชุมชน โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกตามแนวคิดของ สุกงาค์ จันทวนิช (2561) ที่กล่าวว่า การคัดเลือกพื้นที่ต้องพิจารณาพื้นที่ที่สามารถตอบปัญหาของการวิจัย และความร่วมมือของพื้นที่ในการทำวิจัย ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่โดยการเลือกแบบ

เจาะจง (Purposive Sampling) พื้นที่ชุมชนกรณีศึกษา ได้แก่ ชุมชนบ้านบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ หลังจากนั้นทำการศึกษาบริบทชุมชน สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมชุมชน เพื่อนำมาวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบด้วย นายกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู เจ้าอาวาส ผู้นำอาสาพัฒนาท้องถิ่น ข้าราชการบำนาญ และกลุ่มบุคคล เช่น กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นต้น

ระยะที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยจัดกิจกรรมทั้งหมด 4 ครั้ง กิจกรรมที่ 1 การจัดเวทีสาธารณะเพื่อกำหนดคณะทำงาน กิจกรรมที่ 2 การจัดเวทีระดมความคิดเพื่อหาทุนทางสังคม กิจกรรมที่ 3 การจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยกิจกรรมการทำข้าวแช่ และ กิจกรรมที่ 4 กิจกรรมการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำข้าวแช่ให้กับเยาวชนรุ่นหลัง ในการวางแผนและดำเนินกิจกรรม คณะทำงานและผู้เข้าร่วมกิจกรรมร่วมกันวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการกำหนดกิจกรรม วางแผนร่วมกัน จนเกิดเป็นแผนดำเนินงาน ผ่านการพิจารณาและปรับแก้แผนจนได้รูปแบบกิจกรรมที่ทุกฝ่ายเห็นชอบว่าเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน

ระยะที่ 3 ติดตามและประเมินผล ผู้วิจัยดำเนินการจัดกิจกรรม 2 ครั้ง ดังนี้ กิจกรรมที่ 1 เป็นการประเมินผลภายหลังที่ได้ปฏิบัติตามแผนแล้วเสร็จ โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการประชุมกลุ่มย่อยและสัมภาษณ์เพื่อให้คนในชุมชนสะท้อนผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในภาพรวม สำหรับกิจกรรมที่ 2 เป็นการประเมินผลในภาพรวมทั้งโครงการ โดยผู้วิจัยนำผลการศึกษาพร้อมข้อเสนอแนะเชิงนโยบายกลับไปนำเสนอต่อชุมชนโดยการประชุมกลุ่มและสะท้อนคิดด้วยการสัมภาษณ์

สำหรับข้อเสนอเชิงนโยบายใช้การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน และผู้นำชุมชนและองค์กรภาคีเครือข่ายในชุมชน เช่น กำนัน พัฒนาการตำบล กศน.ตำบล และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 4 ท่าน หลังจากนั้นนำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายมาวิเคราะห์เนื้อหาและนำมาสร้างข้อสรุปเชิงนโยบายต่อไป

3) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม

กลุ่มที่ 1 ประกอบด้วย บุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกร กลุ่มสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและสหกรณ์ กลุ่มเงินออมสัจจะ สมาชิกกองทุนเงินล้านเพื่อการกู้ยืม กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ และกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นต้น มีคุณสมบัติดังนี้

- 1) เป็นคนในพื้นที่โดยกำเนิด
- 2) เป็นบุคคลนอกพื้นที่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนเป็นระยะเวลามากกว่า 5 ปี และเข้าใจบริบทชุมชนเป็นอย่างดี

3) มีการศึกษาและพร้อมทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง

กลุ่มที่ 2 ประกอบด้วย นักเรียนที่ศึกษาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 อายุระหว่าง 7-12 ปี มีภูมิลำเนาอยู่ในชุมชนบางมะฝ่อ มีความเป็นอิสระในการเข้าร่วมกิจกรรมโดยไม่บังคับ อ่านออกเขียนได้ และมีความกระตือรือร้นสนใจเข้าร่วมกิจกรรม

4) เครื่องมือวิจัย ประกอบด้วย

4.1 แบบบันทึกภาคสนาม (Field Note) ของผู้วิจัย

เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยบันทึกเหตุการณ์ บุคคลหรือ กลุ่มบุคคล ปฏิสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสนาม ความรู้สึกนึกคิดต่อเหตุการณ์ต่างๆ ใช้การจดบันทึกย่อ (Jotted Notes) ไว้เบื้องต้นก่อน จากนั้นจึงนำบันทึกย่อมาลำดับเหตุการณ์เรียงลำดับก่อนหลังแล้วขยายเนื้อหาเพิ่มเติมเป็นบันทึกภาคสนามละเอียดให้ชัดเจนภายหลัง

4.2 แบบบันทึกการเรียนรู้ (Learning Logs)

แบบบันทึกการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้นเพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นนักเรียนบันทึกเกี่ยวกับสิ่งที่นักเรียนได้เรียนรู้จากการทำกิจกรรม นักเรียนมีอิสระในการเขียนบันทึกการเรียนรู้ คำถามที่ใช้ในบันทึกการเรียนรู้เป็นคำถามปลายเปิดที่ให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ

4.3 แบบบันทึกการสัมภาษณ์ (Interview)

เป็นแบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้าง ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ที่มีความยืดหยุ่นสูง เปิดกว้างและไม่เป็นทางการ โดยมีรายละเอียดในแบบบันทึกการสัมภาษณ์ ดังนี้ วันและเวลาเริ่มต้นและสิ้นสุดการสัมภาษณ์ เป้าหมายในการสัมภาษณ์ บรรยากาศ สิ่งที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง บันทึกเนื้อหาความรู้สึก เหตุการณ์ ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างสัมภาษณ์

5) การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 ผู้วิจัยใช้วิธีการสร้างข้อสรุปจากผลการดำเนินงานทั้งหมด เพื่อแสดงรายละเอียดของการดำเนินงานในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน

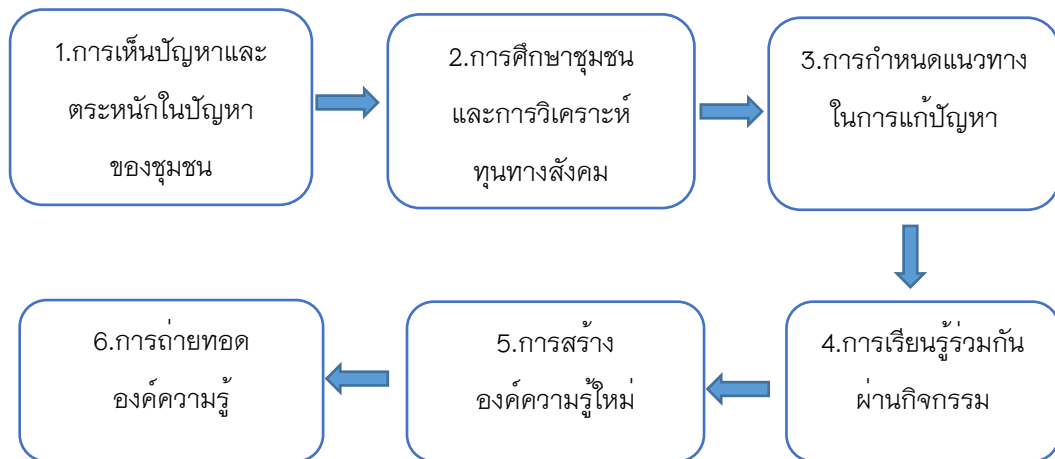
ส่วนที่ 2 ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย จำแนกถ้อยคำหรือใจความที่กลุ่มเป้าหมายแสดงความคิดเห็นตีความถ้อยคำที่จำแนกออกมาแล้วนำมาสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive Analysis)

6) การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย โดยการบรรยายเชิงพรรณนาตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า ทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบางมะฝ่อที่สำคัญและใช้เป็นฐานในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ ทุนทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น และพบว่ากระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบที่เกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชนบางมะฝ่อ

มี 6 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1) การที่ชุมชนเห็นและตระหนักในปัญหา 2) ชุมชนร่วมกันวิเคราะห์และค้นหาทุนทางสังคม 3) กำหนดแนวทางแก้ปัญหา 4) มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านกิจกรรม 5) ชุมชนสร้างองค์ความรู้ใหม่ และ 6) มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยบูรณาการผ่านการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบของชุมชนบ้านบางมะฝ่อ

ขั้นตอนที่ 1 การเห็นปัญหาและตระหนักในปัญหาของชุมชน จากปัญหาที่ชุมชนประสบ และคนในชุมชนได้ตระหนักและรับรู้ปัญหาร่วมกัน ตกลงใจร่วมกันที่จะค้นหาปัญหาที่แท้จริง และศึกษาสาเหตุของปัญหา โดยการพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ มีการชี้แจงข้อมูล ให้ข้อมูล ทำให้คนในชุมชนตระหนักในปัญหา ทำความเข้าใจปัญหาร่วมกัน สร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาชุมชนและการวิเคราะห์ทุนทางสังคม เป็นการเก็บข้อมูลชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนรู้จักชุมชนตนเอง รู้ทุนทางสังคม เป็นการค้นหาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและศักยภาพชุมชน ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลชุมชนและทุนทางสังคม ทำให้รู้ว่าชุมชนบ้านบางมะฝ่อมีทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่มีมายาวนานคู่กับชุมชน เมื่อนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาเหล่านั้นมาพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันทำให้มองเห็นชุมชนและทุนทางสังคมของชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหา โดยการดึงคนในชุมชนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อระดมความคิด ความร่วมมือและประสานประโยชน์ของทุกฝ่าย โดยคำนึงถึงความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ เพื่อกำหนดแนวทางการปฏิบัติร่วมกัน แสวงหาแนวทางในการแก้ปัญหา เป็นการเรียนรู้ร่วมกันจากการระดมสมอง แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดและประสบการณ์มาพูดคุย วิเคราะห์ ถกเถียง เพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

ขั้นตอนที่ 4 การเรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรม เป็นกิจกรรมที่ร่วมกันลงมือปฏิบัติ ทดลอง ทำซ้ำ เกิดการร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างดำเนินกิจกรรม ก่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกัน มีการยอมรับซึ่งกันและกัน นำไปสู่การเรียนรู้ร่วมกันบนพื้นฐานของความสัมพันธภาพของคนในชุมชน ทำให้การพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ มีความต่อเนื่อง

ขั้นตอนที่ 5 การสร้างองค์ความรู้ใหม่ จากการลงมือปฏิบัติในการทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน มีการสรุปบทเรียนร่วมกัน ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติและลงมือทำ เกิดการสะสมความรู้ของตนเองและชุมชน

ขั้นตอนที่ 6 การถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เยาวชนรุ่นหลัง โดยการสังเคราะห์เป็นความรู้จากรุ่นสู่รุ่น เกิดการถ่ายทอดความรู้อย่างต่อเนื่องทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายมี 3 มิติ คือ มิติดต่อชุมชน มิติดต่อหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น และมิติต่อหน่วยงานภาครัฐอื่นที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อชุมชน

1) ควรส่งเสริมให้ชุมชนมีการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เพื่อให้มีชุดความรู้ของตนเองในชุมชน เป็นการยกระดับความรู้ และเป็นการจัดการทรัพยากรความรู้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

2) ควรส่งเสริมให้ชุมชนมีกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยใช้การศึกษาทุกรูปแบบในชุมชน ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น โรงเรียน ศูนย์การเรียนรู้ ปรากฏท้องถิ่น กศน. เป็นต้น

3) ชุมชนต้องรักษาทุนทางสังคมภายในชุมชนให้คงอยู่และมีความยั่งยืน และลงทุนทางสังคมในมิติอื่น เพื่อเป็นการขยายทุนทางสังคมที่มีของชุมชนให้กว้างขวาง

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น

1) หน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น ให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำแผน และร่วมมือกับเครือข่ายหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชน ศูนย์การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยตำบล (กศน.ตำบล) ศูนย์การเรียนรู้ โรงเรียน ฯลฯ ร่วมกันพัฒนาการจัดการความรู้ให้เกิดหลักสูตรท้องถิ่น

2) หน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่นควรจัดทำฐานข้อมูล (Database) ชุมชนเพื่อจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นที่มีวิสัยทัศน์ เป้าหมายในการพัฒนาที่ชัดเจน รวมถึงการกำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบงบประมาณ และแผนปฏิบัติการประจำปีที่เป็นรูปธรรม

3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อหน่วยงานภาครัฐอื่นที่เกี่ยวข้อง

1) ในการกำหนดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของหน่วยงานภาครัฐอื่นที่เกี่ยวข้อง ควรกำหนดยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวกับการปลูกฝังค่านิยมและวัฒนธรรมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน การเพิ่มขีดความสามารถ

ของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนา การพึ่งตนเองและการจัดการตนเอง เน้นความเข้มแข็งของชุมชนและ
ทุนทางสังคมในพื้นที่เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน

2) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม (Civil Society) ทั้งภาครัฐ
ภาคเอกชนเข้ามาร่วมเป็นหุ้นส่วนในลักษณะของ Civil Movement คือดำเนินกิจกรรมของชุมชน เน้นที่
กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของทุกฝ่าย ช่วยกันในระดับพื้นที่และมีชุมชน
ในพื้นที่เป็นแกนหลัก

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนโดยใช้ขั้นตอน
การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมต่าง ๆ โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีการแลกเปลี่ยน
เรียนรู้และประสบการณ์ แสวงหาคำตอบร่วมกันจนเกิดองค์ความรู้ใหม่ สอดคล้องกับ นิภาพรณ
เจนสันติกุล (2564) ที่ระบุว่า กระบวนการเรียนรู้ชุมชนเป็นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เน้นกระบวนการ
กลุ่ม ผ่านการพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ความคิด วิจัยจริง ตั้งคำถาม หาคำตอบ เรียนรู้จากการลงมือ
ปฏิบัติ ประเมินผลและสรุปบทเรียนร่วมกัน นอกจากนี้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็น
กระบวนการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชน เป็นการสร้างนักวิจัยของชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีความรู้
ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงชุมชน ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ มีอิสระที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการ
ปัญหาด้วยตนเอง ชุมชนมีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง มีการถ่ายทอดความรู้
ให้กับเยาวชนรุ่นหลัง ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนอย่างยั่งยืน

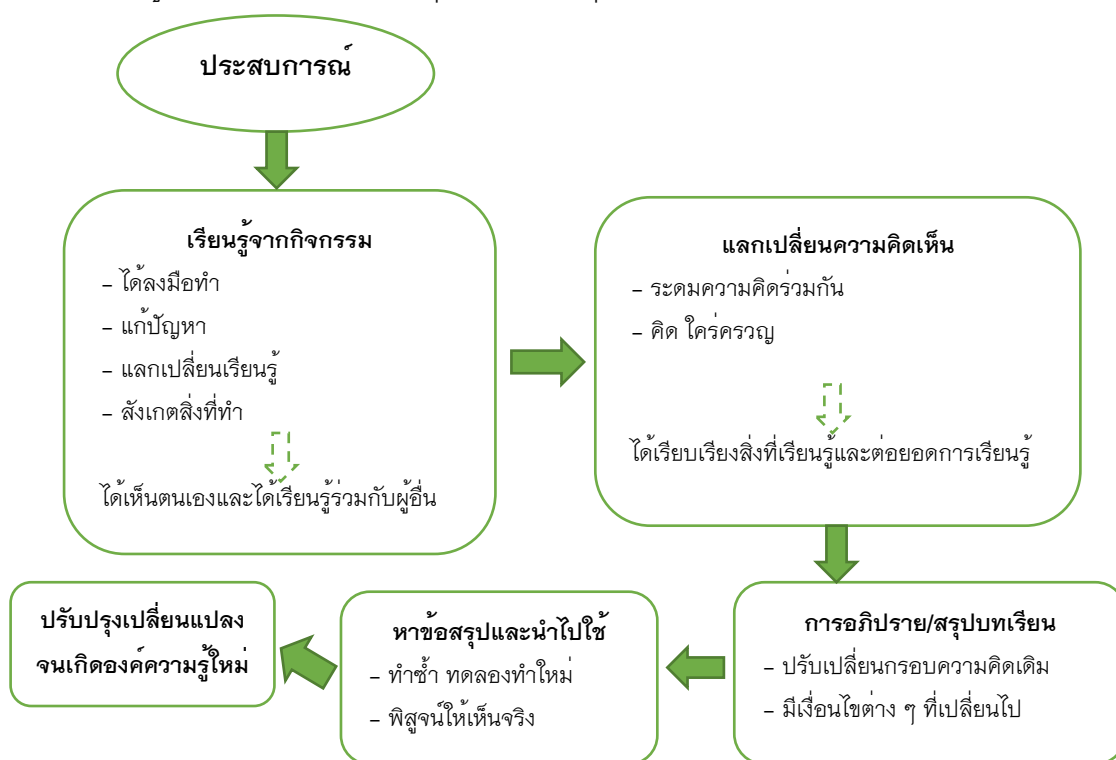
นอกจากนี้ยังพบว่า การพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยใช้ทุนทางสังคมของชุมชนเป็นฐาน
มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาและการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพราะทุนทางสังคมทำให้คน
ในชุมชนมองเห็นศักยภาพของตนเอง และใช้ทุนทางสังคมที่มีร่วมกันแก้ไขปัญหา สอดคล้องกับ ณา
จันทร์สม (2565) ที่กล่าวว่า การสร้างทุนทางสังคมโดยให้สมาชิกชุมชนในการขับเคลื่อนการพัฒนา
ชุมชน สนับสนุนให้เกิดการจัดการชุมชนจากปัญหาและความต้องการชุมชน เกิดการรวมแรงร่วมใจ คน
ในชุมชนมีเป้าหมายร่วมกัน จะสามารถทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในงานวิจัยนี้ มีข้อเสนอแนะ
ใน 3 มิติ คือ มิติต่อชุมชน มิติต่อหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น และมิติต่อหน่วยงานภาครัฐอื่นที่เกี่ยวข้อง
ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐอื่นที่น่าข้อเสนอแนะ
ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตน เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น เพราะ
กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งต้องอาศัยทุกภาคส่วน โดยชุมชนเป็นแกนหลัก หน่วยงาน
ภาครัฐและภาคเอกชนเป็นเพียงผู้สนับสนุนให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาของตนได้ สอดคล้องกับแนวคิด
ของ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2544) ที่กล่าวว่า สมาชิกชุมชนทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชน
เมื่อมีความจำเป็นสามารถติดต่อหน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชนให้เข้ามาสนับสนุน และสอดคล้อง

กับ พสุ เดชะรินทร์ (2563) ที่ว่า มนุษย์มีประสบการณ์เป็นทุนเดิมของตนเอง เมื่อทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาและประยุกต์ใช้กับบริบทในชีวิตประจำวัน และมีส่วนร่วมในการออกแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตนเองและบริบทชุมชน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากผลการวิจัยดังกล่าวพบว่า ผลของกระบวนการเรียนรู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองของคนในชุมชน ก่อนเข้าร่วมกิจกรรม ผู้เข้าร่วมกิจกรรมแต่ละคนมีความรู้และประสบการณ์เดิมของตนเอง เมื่อได้ลงมือทำกิจกรรม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พบปัญหาและร่วมกันแก้ไขปัญหา ได้สังเกตในสิ่งที่ทำ ทำให้เห็นปัญหาและตัวตนของชุมชนจากการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่กว้างขวาง หลากหลาย ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ใคร่ครวญสิ่งที่ได้เรียนรู้เป็นการต่อยอดการเรียนรู้จากประสบการณ์เดิมที่ตนเองมี เกิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ได้ข้อมูลใหม่ หรือได้องค์ความรู้ใหม่เข้ามาผสมผสานกับประสบการณ์ที่ตนเองมีอยู่เดิม ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนกรอบความคิดหรือโลกทัศน์เดิม มีเป้าหมายการเรียนรู้หรือเงื่อนไขการเรียนรู้ที่เปลี่ยนไป เมื่อมีการทดลอง ทำซ้ำ ทดลองทำใหม่ เพื่อพิสูจน์ให้เห็นจริง และได้ข้อสรุป จึงมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจนเกิดองค์ความรู้ใหม่ที่นำไปใช้เป็นของตนเองและชุมชน ซึ่งองค์ความรู้ที่ได้ทำให้คนในชุมชนมีความมั่นใจ มีอิสระที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการปัญหาและรวมกลุ่มในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนด้วยตนเอง ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ และพร้อมถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับเยาวชนรุ่นหลัง ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืน ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 วงจรของกระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงตนเองของชุมชน

สรุป

จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน พบว่า ทุนทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่ากระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบของคนในชุมชนมี 6 ขั้นตอน คือ ชุมชนตระหนักรู้ปัญหา ร่วมกันวิเคราะห์และค้นหาทุนทางสังคม กำหนดแนวทางแก้ปัญหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านกิจกรรม สร้างองค์ความรู้ใหม่และถ่ายทอดองค์ความรู้ ทำให้คนในชุมชนมีความรู้ ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ มีอิสระที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการปัญหาด้วยตนเอง มีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่องและถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนรุ่นหลัง ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนอย่างยั่งยืนและเกิดองค์ความรู้ใหม่จากการที่ชุมชนและคนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการคิดและกรอบแนวคิด เกิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงภายในตนเองและชุมชน และมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 3 มิติ คือ มิติดต่อชุมชน มิติดต่อหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น และมิติดต่อหน่วยงานภาครัฐอื่นที่เกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน

ชุมชนควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมและพัฒนาแกนนำรุ่นใหม่ในกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนที่มีความหลากหลาย เช่น วัย การศึกษา อาชีพ เปิดโอกาสให้แกนนำรุ่นใหม่ได้ใช้พลังความคิดตามวัยและประสบการณ์สะท้อนมุมมองของตนที่มีต่อชุมชน จะช่วยให้กระบวนการเรียนรู้มีความหลากหลายยิ่งขึ้นและนำไปต่อยอดกระบวนการพัฒนาชุมชนในด้านอื่น ๆ ต่อไป

1.2 ข้อเสนอแนะสำหรับองค์กร หน่วยงานพัฒนาในท้องถิ่น

หน่วยงานภาครัฐระดับปฏิบัติ และภาคเอกชนที่มีฐานการพัฒนาในท้องถิ่นควรส่งเสริมให้มีการพัฒนาทุนทางสังคมของชุมชน โดยศึกษาชุมชนเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลพื้นฐานชุมชน และข้อมูลทุนทางสังคมของชุมชนที่เป็นจริง และวิเคราะห์ทุนทางสังคมเพื่อให้เห็นศักยภาพทุนทางสังคมของชุมชน เน้นการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมในทุก ๆ ขั้นตอน

1.3 ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานภาครัฐอื่นที่เกี่ยวข้อง

รัฐควรกำหนดนโยบายการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ทุนทางสังคมเป็นฐาน เป็นยุทธศาสตร์สำคัญของหน่วยงาน องค์กรภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้หน่วยงาน องค์กรภาครัฐที่เกี่ยวข้องดำเนินการส่งเสริม สนับสนุนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในลักษณะการรณรงค์ การ

ส่งเสริม หรือการประกวดชุมชนต้นแบบการสร้าง ความเข้มแข็งชุมชนโดยใช้ทุนทางสังคมของชุมชนเป็นฐาน เพื่อให้เป็นตัวอย่างแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practice) ให้ชุมชนอื่นได้เรียนรู้และนำกระบวนการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ และแกนนำชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ดังนั้น ในการศึกษาต่อไปจึงควรศึกษาคุณลักษณะ และศักยภาพของผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการและแกนนำชุมชนในการส่งเสริมและพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชน

2.2 ทุนทางสังคมเป็นฐานรากในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ดังนั้น ในการศึกษาต่อไปควรศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมในมิติอื่นที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อส่งเสริมและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องเหมาะสมกับศักยภาพชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมการพัฒนาชุมชน. (2553). รายงานการวิจัยทิศทางการพัฒนาชุมชนไทยในอนาคต. กรุงเทพฯ:

ปทีเอสเพรส.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2544). ชุมชนนิยม: ฝ่าวิกฤติชุมชนล่มสลาย. กรุงเทพฯ: ชัดเชสมีเดีย.

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

จักรกฤษณ์ เจริญสิทธิ์ และคณะ. (2561). ทุนทางสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษา การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านผาหมอน อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่.

วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์), 8(1), 61-72.

ณดา จันทรสม. (2565, พฤศจิกายน 29). ทุนทางสังคมกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. สืบค้นจาก

<https://thaipublica.org/2022/11/nida-sustainable-move09>

นภาพร หะวานนท์ และคณะ. (2550). ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งชุมชน. กรุงเทพฯ:

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นิภาพรณ เจนสันติกุล. (2564). กระบวนการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน: บทสะท้อนจาก

ประสบการณ์และการเรียนรู้. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มจร วิทยาเขตอีสาน, 2(3), 78-85.

ปาน กิมปี. (2554). ทุนทางสังคมกับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. วารสาร กศน., 4(1), 34-37.

- พระมหาจุรัญ กิตติปัญญา และ จรัส ลีกา. (2564). การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในยุคไทยแลนด์ 4.0 กรณีศึกษาชุมชนเข้มแข็งองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกงฉนวน อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์*, 8(1), 189–201.
- พลุ เดชะรินทร์. (2563). การเรียนรู้ของผู้ใหญ่. *กรุงเทพธุรกิจ*. สืบค้นจาก <https://bangkokbiznews.com/blogs/columnish/126012>
- ไพฑูรย์ สอนเนียม, ดารินทร์ นุชมอญ และ เวสวัชรย์ คงคาน้อย. (2563). *สัมภาษณ์*, 16 มกราคม.
- ไมตรี อินเดรียะ. (2560). ทิศทางสังคม. *วารสารนาคบุตรปริทรรศน์*, 9(2), 14–25.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1–12*. สืบค้นจาก http://nsdc.nesdc.go.th/main.php?filename=develop_issue
- สมยศ เกิดนิม. (2563). นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางมะฝ่อ. *สัมภาษณ์*, 9 มกราคม.
- สุภาวค์ จันทวานิช. (2561). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. (พิมพ์ครั้งที่ 24). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2557). แนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการศึกษาดนตรีชีวิต. ในเอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาดนตรีชีวิตและการศึกษานอกระบบ เล่มที่ 2 หน่วยที่ 14 สาขาวิชาศึกษาศาสตร์. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล. (2558). แนวทางการจัดการศึกษาดนตรีชีวิตเพื่อขับเคลื่อนชุมชนการเรียนรู้ในบริบทสังคมและวัฒนธรรมของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาชัญญา รัตนอุบล. (2550). *การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน*. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทัยทิพย์ เจียวิวรรณ์กุล. (2553). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: แนวคิด หลักการ และบทเรียน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: พี.เอ.สียิ่ง.
- Daniel, B., Schwier, R., & McCalla, G. (2003). Social Capital in Virtual Learning Communities and Distributed Communities of Practice. *Canadian Journal of Learning and Technology*, 29(3), 113–139.
- McTaggart, R. (2000). Principles for Participatory Action Research. *SAGE Journals*, 41(3), 125–149.
- Nelson, D. (2020, December 29). *Participatory Action Research: A Literature Review*. Retrieved November 15, 2022, from <https://www.researchgate.net/publication/321398218>.